

Túlélő-show-k évadján

Beszélgetés Ács Margit íróval

Szokatlanul formálódott Ács Margit alkotói pályája. Sikeres prózaíróként indult a hatvanas évek végén, négy prózakötete – *Csak víz és levegő*, 1977; *Beavatás*, 1979; *Kard, korona, alamizsna*, 1983; *A gyanútlan utazó*, *Az esély*, 1988 – szabályos rendben jelent meg és igen kedvező visszhangot váltott ki. Ez időben könyvkiadói szerkesztőként dolgozott a Szépirodalmi (1964–1987), utóbb a Magvető Kiadónál, és rendszeresen írt kritikát. Majd a rendszerváltás körüli években a szépíró (és kritikaíró) műfajt váltani látszott, a nyolcvanas évek második felétől esszéekkel jelentkezett – *A hely hívása* (2000); *Jeleneink és múltjaink* (2006) kötetek –, az elbeszélések, kisregények pedig elmaradtak. Nemcsak műfajt, de szerkesztői munkát is cserélt: 1993 óta a Kortárs folyóirat tanulmány, és esszérovatát vezeti. Persze, ezek szakmán belüli váltások, alapvetően konszolidáltak, zökkenőmentesnek látszik pályája. Az élettörténet mögött azonban – írásai tanúsága szerint – folyamatos, vívódó küzdelem zajlott, az önmeghatározás és a helyzet-meghatározásé. Ennek a küzdelemnek van látható íve is: Ács Margit leginkább a nyugatosokéhoz rokonítható prózával kezdte pályáját, ma viszont a népi mozgalom éthoszát vállaló és a nemzeti hagyományokat folytató irányzat meghatározó személyisége. Esszéit a tisztázó szándék, a nemzet és az ország sorsa iránti aggodalom vezérli, a Németh László-i üdvösségügy elkötelezettjeként mélyen személyes és szenvedélyes hangon fogalmazza meg súlyos fölismeréseit, tapasztalatait, s rendre megszólal közügyeinkben is. Munkásságát többek közt Füst Milán- és József Attila-díjjal, Arany János-jutalommal ismerték el; 2002 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

– *Illyés azt mondja, aki a versírást abbahagyja, az igazmondást hagyja abba; a kijelentés nyilván a prózaírásra is vonatkoztatható. Írói pályád viszont mintha cáfolná az illyési kijelentést: a szépírás közvetett igazmondását az esszéíró közvetlen igazmondására váltottad. A szépíró, az esszéíró, a szerkesztő szent háromságában miként határozod meg magadat?*

– Igazat adok Illyésnek: a vers lecsupaszítja a személyiséget, ahogy a novella vagy a regény is; jobban kivallatja az író, mint az esszé, amelyben elméleti vagy tényszerű hivatkozások vértetében jelenhet meg. Az alanyi verssel szemben az elbeszélő prózában persze rengeteg az elidegenítő mozzanat, tehát az epikus – pláne a narrátor pozíciójában – kevésbé viszi vásárra a bőrét, mint a költő, de vásárra viszi. Ha akarjuk, ha nem, mi

is nagyon mélyre keveredünk önnön igazságainkban az írás nyüge alatt. 1989 után egy ideig nem volt hova lépnem magamban, mert az akkori politikai változások világossá tették, hogy a tudatomban, reflexeimben, a szöveg „hangképzési” módjában addig leülepedett tapasztalatok múlttá váltak. Nincs szükség például arra, hogy valóságos epizódoknak mimelt allegóriákba mentsem át undoromat, haragomat a velejéig romlott rendszerrel szemben, nincs szükség a tojástanra, amit a megjelentethetőség érdekében a párbeszédnek vagy monológok mondatain járok, lehetnék szabad és nyílt. De nem is olyan könnyű rögtön szabadnak lenni a gúzsba kötve leélt élet után. („Feltámadni épp olyan nehéz” – írta Nemes Nagy Ágnes.) Ráadásul maga a felgyült életanyag sem volt más, mint amiről ad-

dig is beszéltem, s ami a szorongásról és az emésztő haragról szólt. Mindenekelőtt élnem kellett az új lehetőségek és – mivel hamar kiderült, hogy vannak – az új félelmek között, ez nyilvánvaló. Lázasan éltem tehát mint aktív mozgalmár rendszerváltó, és tátott szájjal figyeltem magam köré. Egy alattomos indulatoktól fűtött, brutálisan mohó, cinikus emberi világ tárult fel, azt is mondhatom: szakadt a nyakamba, nagyon sokunk nyakába. Vége lett az illúzióknak, hogy csak a rendszer áll minden jónak az útjában, rólunk magunkról, a népről derült ki, hogy nagy baj van velünk. (A politikai csalódásról most nem beszélek, eleget szóltam róla írásban.) Vállalati átalakulásra hivatkozva 1992-ben korengedményes nyugdíjba mentem a Magvetőtől, azt hittem, a kenyerelem meglesz, és élhetek az írásnak. Csak hogy a nyugdíj nem volt elég kenyérre sem, különösen, hogy kiléptem a családi otthonból, és egy új életet kellett berendeznem. Nagy szerencsém, hogy a Kortársnál akkor épp kritikai rovatszerkesztőt kerestek, s oda kerülhettem. Folyóiratszerkesztőnek lenni gyökeresen más, mint könyvkiadói lektornak. Az voltaképpen csak rangos kenyérkereső munka volt. Ezt pályám szerves részének érzem, különösen, amióta a tanulmány- és esszérovatot szerkesztem. Mert hát abban, hogy a Kortárs nagy részt vállalt a magyar irodalom veszélyeztetett értékeinek éltetésében a mai kurrens szellemi divat, az irodalomtudomány és irodalomszemlélet uralkodó paradigmájával szembeszegülve, benne van az én teljesítményem is. Igen, most önérettel szerkesztőnek is vallom magam. Az említett méltatlan szemléleti túlsúllyal kapcsolatos esszéim születése is. Többnyire tehetetlen haragomban írtam őket, vitázva az előítéletekkel, amelyek a nemzeti sorstudatos írókat, mindenekelőtt a népi mozgalmat illetik. Mondom: vitázva, de sajnos semmiféle vita nem volt.

A címzettek ignorálták érveimet. Mégsem érzem kudarcnak, hogy megírtam ezeket az esszéket, mert az érvek kimunkálása során megerősödtem nézeteim nagyobb részében, kisebb részüket meg kiigazíthattam. És néhánynak azok közül, akik maguk is e gondolatok vonzáskörében élnek, jólesett olvasniuk őket a hét (tizenhét vagy ki tudja, még hány?) szűk esztendőben – ez önmagában igazolja létüket. Mégis elsősorban prózairónak szeretném tartani magam, a húszévi kihagyás ellenére. Talán még van esélyem, hogy kiderüljön, el tudom-e mondani, amit csak a novellák, regények teljesebb igazával, az élet természetes igazával lehet. Megkezdett regény, csaknem kész novellák várják, hogy bezárkózzam velük egy szobába.

– *A magyar írók rendszerint mitológiát építenek származásuk, születésük tényéből. Írói pályád ezt a hagyományt is cáfolni látszik. Azt írtad, szabadulni akartál az újpesti munkáscsalád kispolgári környezetéből, amelybe beleszülettél, gyerekként is valamiképpen értelmiségiként gondoltál magadra. Ennek a – kezdetben bizonyos ösztönös – önmeghatározási problémának az érzékenységét műveidben hosszú ideig követhetjük. Szakadatlan, gyötrelmes keresés jellemez, hogy megtaláld – nem annyira a személyes helyedet, identitásodat, mint – a magad helyét és önmeghatározásán keresztül a társadalommal és a nemzettel szolidáris magyar író, értelmiségi helyét és szerepét. Mikortól érezted, hogy valóságosan is a „helyeden vagy”, és mi az, amit megőriztél magadban az „eredetből”?*

– Mindig csakis a személyes helyemet kerestem, azonban ez a hely folyvást attól is függött, hogy mi történt az országban. Tehát egyáltalán

nem „a nemzettel szolidáris magyar író” szerepét éltem át, csak meg akartam maradni jó lelkiismerettel abban a világban, amelyben nyilvánvalóan „szövetidegen” voltam. Az árvasággal kezdődött. Nem ismerhettem apámat, másfél éves voltam, amikor

Az író szülei (1940)

meghalt. Anyám alig húszévesen lett özvegy, újabb házasságáig nagyszüleim egyszobás lakásában éltünk nővéremmel és annak családjával együtt, itt vészeltük át az ostromot is, majd az új rendszerben a lakás egy szobával és egy fürdőszobával gyarapodott, s ez a fantasztikus gazdagodás egész életükre lelkük mélyéig lekötelezte őket a „munkáshatalomnak”. Furcsa módon édesapám emlékét nem ápolták, csak abban a formában hallottam emlegetni: „Jeszusom, akár az apja!” Ezt szörnyülködve mondták, énrám, következképpen kezdettől fogva úgy hittem, hogy velem valami nem stimmel, ahogy apámmal sem stimmelt. Ezért aztán tudni se akartam róla, minden erőmmel meg akartam felelni

a család izlésének, s egyáltalán: minden létező elvárásnak. Az iskolában is nagyon jó tanuló lettem, de ezzel aztán végképpen bebizonyítottam, hogy kiütök a családból, ahol nem volt szokás jó tanulónak lenni. Mai pszichológiai terminussal tehát egy nem elfogadó családban nőttem fel.

Gondolom, ennek következménye a szüntelen öngazolási kényszer. Egy idő után már tudatossá vált bennem, hogy én sem fogadom el – egyébként imádott – nagyanyám és a többi családtag értékrendjét, nem tetszenek a bútoraik, feszélyeznek az andalító slágerek és így tovább. Így hát akkor sem adhattak volna biztonságos háttérrel, ha jobban elfogadtak volna. Az egyetlen terepen, ahol otthon kellett volna magamat éreznem: a tudás, az ismeretek, a kifejezésbeli készségek területén is gyötört a bizonytalanság. Átérezve a megszerezhető, elérhető tudás végtelenségét, nevetségesen felszínesnek láttam minden, egyébként az iskolában bőségesen díjazott tudásomat, mintha folyamatosan blöffölnék. Egyre csak rettegve vártam, hogy lelepleződöm, kiderül, hogy csalás minden bizonyítványom, minden eredményem. Ez a rettegés még a Szépirodalmi Könyvkiadónál is kísértett, ahová egy társadalmi ösztöndíjra kiírt pályázat megnyerésével kerültem. A pályázat beadásakor fogalmam sem volt, hogy milyen remek dolog lesz majd friss diplomával lektorként bekerülni a nagytekintélyű kiadóba, kizárólag az ösztöndíjra hajtottam, mert akkoriban nem igen volt mit ennem, pedig versenysportoló is voltam, aki tudvalevőleg még éhesebb, mint egy átlag fiatal. Az ösztöndíj tényleg megoldotta az étkezésemet, de az igazi nyereséget a kiadói gyakorlómunka jelentette. Másodéves koromtól kaptam pró-

teggé vártam, hogy lelepleződöm, kiderül, hogy csalás minden bizonyítványom, minden eredményem. Ez a rettegés még a Szépirodalmi Könyvkiadónál is kísértett, ahová egy társadalmi ösztöndíjra kiírt pályázat megnyerésével kerültem. A pályázat beadásakor fogalmam sem volt, hogy milyen remek dolog lesz majd friss diplomával lektorként bekerülni a nagytekintélyű kiadóba, kizárólag az ösztöndíjra hajtottam, mert akkoriban nem igen volt mit ennem, pedig versenysportoló is voltam, aki tudvalevőleg még éhesebb, mint egy átlag fiatal. Az ösztöndíj tényleg megoldotta az étkezésemet, de az igazi nyereséget a kiadói gyakorlómunka jelentette. Másodéves koromtól kaptam pró-

balektorálásra kéziratokat, és belegyökereztem a szerkesztőség életébe, ahol Domokos Mátyást jelölték ki mentoromnak, és rajta kívül is olyan szerkesztőkkel-írókkal tarthattam kapcsolatot, akik az akkori irodalmi élet „bázisállomásai” voltak. Juhász Ferenc, Réz Pál, a főnökünk, Illés Endre, a gyakran belátogató Vas István, Nagy László, Kormos István, Jékely Zoltán, Piliszyk János – az irodalomról való beszédnek olyan módját gyakorolták, amely sokkal magasabb igényű volt, mint a szervetlenül összeragasztott, marxizmussal kisámfázott egyetemi információanyag, ugyanakkor mégis emberi tudás volt, viszonylagos és időbeli, és szerteágazott az élet minden megnyilvánulására. Nem mondhatom, hogy azonnal felszámolta ez a környezet az elemi bizonytalanságomat és a bizonyítási kényszereket bennem, de az első szintjére a megnyugvásnak eljuttatott. A tény, hogy elismerik – és épp a „tisztikar” ismeri el – az irodalomban való illetékességemet, a rejtélyes adottságot a tehetség kiszagolására, a lényeg érzékelésére, az első bizonyosság volt az életemben magamról. Azt hiszem, azért tudtam megkapaszkodni a pályán. A kérdésedben felvetted a társadalmi szolidaritásra való hajlamomat is. Ennek akkoriban nem voltam tudatában, csak valami általános morális kötelességérzet irányított. Mindenesetre azt is szerencsémnek mondhatom, hogy ez az elit szellemi környezet a politikai szemléletét tekintve alig-alig provokálta belső tisztesség-igényemet. Sőt, többnyire tőlük sajátíthattam el az értelmiségi kritikai attitűdöt, amit akkoriban ellenzéki kiségnek volt szokás minősíteni. Amikor már státuszba kerültem, egyik-másik kolléga jóindulatúan pisszegni kezdett, hogy ne jártassam a szám, mert vannak köztünk külön-külön fülek is. Meghánytam-vettem a dolgot, és arra jutottam, hogy nem akarok lektor lenni, ha folyamatos képmuta-

tás az ára, tehát ha be kell szüntetnem saját magammal a beszélő viszonyt. Takarításból is lehet élni – szögeztem le meglehetősen elszántan, de nem került sor szakítópróbára. Jó sorsom megengedte, hogy tisztességes maradjak. Elegen voltak a kiadónál olya-

*Fénykép a „dosszié”-ban,
a hatvanas évek elejéről*

nok, akik a rendszer szolgálatát ellátták. S szerencsére szükség volt a szakmai hitelesség biztosítására is. Ez, gondolom, nem volt ritka helyzet a Kádár-kor alatt az intézményekben. És voltak fényes pillanatai is a lektorkodásnak: néhány nagyon fontos, hivatalos gyanakvásba és elutasításba ütköző írórt én segítettem, némi ügyeskedéssel, megjelenéshez. Hajnóczy Pétert és Kertész Imrét például.

– Mozgalmas és izgalmas korban indult a pályád, de mintha kívülállóként, mintha egyedül jártad volna az utadat – már ami a nemzedékhez való tartozást illeti. Úgy tűnik – részben magánéleti, családi helyzeted miatt is – kimaradtál azokból a formális szerveződésekben (például a lillafüredi tanácskozásból), amelyek a forradalom megtorlását követően, az 1963 után konszolidálódó Kádár-korban akkor-tájt először elindulhattak – miközben nagyon is benne voltál az irodalmi

meg az úgynevezett elit értelmiségi közéletben.

– Ha úgy érted az értelmiségi közéletet, hogy kiváló irodalmárok környezetében forogtam, akkor el kell ismernem: benne voltam valamiben, ami számított, de persze a tényleges hatalomtól nagyon messze. Valóban volt egy nem hivatalos, szerkesztőségben, kávéházban, kocsmában, lakásokban zajló, beszélgetős, társasági formája az irodalmi életnek, voltaképpen a fiatal nemzedék szerveződései is ilyen úton-módon jöttek létre. Én nem kerestem ezeket a csoportosulásokat. A hatvanas évek elején az egyetemi „mozgalmak” zavarosak voltak, eszemben sem volt ifjú maoistaként szidni a fridszider-szocializmust, gondolj bele! Említettem már: sportoltam, a kiadói munka is nagyon sok időmet kötötte le, szerelmeim, haverjaim távol álltak az irodalom világától. Őszintén szólva attól is óvakodtam, hogy olyan magánkapcsolatokba keveredjem, amelyek a kiadói munkámban kínosak lehetnek, belesodornak nem vállalható baráti elkötelezettségekbe. A hatvanas évek végén amúgy is inkább költők rajzoltak, s versantológiák körül nem sok keresnivalóm volt, bár lektorként sok velem egykorú költő kéziratával találkoztam, és van köztük néhány, aki jó emléket őriz rólam – persze van olyan is, aki rosszat. De a legfőbb ok, amiért távol maradtam az irodalomban nemzedékemtől, Domokos Mátyással kötött házasságom volt. Az ő irodalmi kapcsolatai, az ő – nálam egy nemzedékkel idősebb – baráti köre az enyémmel szemben nagyon is markáns volt, én is ezeket a barátságokat kezdtem el háziasszonyként szolgálni. Már amikor végre háziasszony lehettem, szinte percekkel első fiunk születése előtt – addig ugyanis albérletekben laktunk külön-külön. Az abszolút csóróságból egyenest bele kellett ugranom a középosztály életvitelébe, és bármilyen komi-

kusan hangzik ez most, lámpalázás ambícióval akartam megfelelni a szerepnek. Minden fillérre szükségünk volt, hamar visszamentem a kiadóba, de hamar jött második fiunk is. A hivatali és külön munka, a gyerekek, az esti özszejövetelek a barátokkal tökéletesen kimerítettek. Különben is a találkozókön, talán a lillafüredin is, Domokos Mátyás vett részt, a gyerekekkel pedig valakinek maradnia kellett. Ezt egyáltalán nem tartottam áldozatnak. Arra a kérdésre, hogy mikor éreztem magam először a helyemen, azt mondhatom, amikor anya lettem. Persze a kérdés az írói mivoltamra vonatkozott, majd igyekszem arra is felelni, de bizonyos, hogy még az írásban is szerepe volt az önigazolási kényszerességem megszűnésének. Nem volt kétséges, hogy jogom van a világon lenni, ha egyszer el kell látni a gyerekeimet. Ők lettek mindaz, ami addig hiányzott: az érzelmi háttér, a család, az elfogadottság. Nem mertem volna vállalni az írói kiszolgáltatottságot, ha minden önbecsülesemet arra a lapra kellett volna feltennem. Így, hogy a helyem a világban már biztos volt, ráadhattam magam. Nem véletlen, hogy első novellám is gyerekpszichológia közben született, egy békésebb, csöndesebb napon, 1970-ben. De kiadni a kezemből azért nem mertem. Mátyásnak megmutattam, és ő biztított. Évekig csak ennyi történt: újabb és újabb elbeszéléseket írtam, amikre

ő rábólintott, de csak 1976-ban szántam el magam a publikálásukra, amikor már kész volt a kötet. Nem mint ha megnőtt volna az önbizalmam, csak a lapulást nem bírtam tovább. A frusztrációm oka, hogy a kiadóban jól láttam, milyen keserves a feltehetőségek sorsa. Ha közel vannak a tűzhöz, köteteik is megjelenhetnek, mégis élethosszig szenvedik el a tudatot, hogy csak megtűrik őket a pályán. Nem akartam kockáztatni, hogy szerkesztői presztízsem rongáljam esetleg nem „igazi” novellákkal. S akkor már másféle vesztenivalóm is akadt: kritikákat írtam, például a Magyar Nemzetbe egy egész sorozatot, s ezek elismertsége egyértelmű volt. Márpedig nagyon kínos, ha a kritikus szigorú ítéleteivel saját gyenge alkotásait szembesíthetik. A nemzedékből való kimaradásra igazában 1976 táján került sor, amikor első novelláskötetem megjelent, mert akkor valóban jó néhány, azóta csúcsra jutott prózaíró indult, akikkel természetes lett volna az egybesorolásom. Hogy miért rekedtem ki csoportjukból, az már más történet. Az már nem rajtam múlt, legalábbis nem teljesen rajtam múlt.

– *A hatvannyolcasok, legalábbis Nyugat-Európában nagyon radikálisak voltak. Igazságosabb társadalmat követeltek, szexuális forradalmat hirdettek, kommunákat hoztak létre. Kisregényeid, elbeszéléseid női szereplőit viszont nem annyira a tradíciók kategorikus elutasítása, mint inkább a*

szorongás, a sérülékenység, a kompenzációs kényszer jellemzi. És egyáltalán: a magánélet síkján jelenítetted meg a társadalmi torzultságot, a frusztrációt, amely a kapcsolatokban csapódott le; alig-alig van harmonikus személyiség, kapcsolat.

– A szexuális forradalom – jól látod – alapvető változást hozott a mi nemzedékeink életébe, s a merev társadalommal való szembeszegülést tekintve messze fontosabb szerepet töltött be, mint bármely politikai törekvés. 68-hoz inkább ez utóbbi, a politikai lázadás kapcsolódik, a tabuk ledőlése a szexualitásban addigra már jórészt végbement. Szükséges, az egész huszadik században érlelődő, természetes fordulat volt – de miért szabadított volna meg minden szorongástól? A szüzesség és a hűség doktrínája helyébe a szexuális teljesítmény kultusza lépett. No meg gondold meg: a fogamzásgátló pirulák eleinte olyan brutális hatásúak voltak, hogy megbetegítették a nőket, s sokan nem is használhatták azokat. Szóval az emberi kapcsolatokban rejlő kiszolgáltatottság, disszonancia a szex emancipációjától nem szűnt meg, pláne nem itt Kelet-Közép-Európában, ahol a feudális reflexek tovább éltek a szocializmusban, a nők megítélése a jóra való ígásállattól a kurváig terjedt. De a férfiak kiszolgáltatottságát sem láttam kisebbnek, mint a nőkéét, tehát nagyon távol állt tőlem a feminizmus. Egyszer Bonnban el is mondtam egy

„Ki hitte volna, hogy húsz év múlva, egyazon évben, 2007-ben az MTA doktoraik lesznek, Péter fizikából, Mátyás matematikából”

író-olvasótalálkozón – ez már a nyolcvanas évek közepén volt –: a mi egészében frusztrált magyar társadalomban a nők nem a férfikkal konfrontálódnak, hanem – velük szolidárisan – a rendszerrel, amely egyaránt megfosztja őket szabadságjogaiktól. Az ottani feministák persze háborogtak, és kivonultak a teremből. Igen, el kell ismernem, az alapvető életemben a szorongás volt, amiben a társadalmi környezet penetráns hazugságainak és az állampolgári kiszolgáltatottságunknak jutott a főszerep, de azért épp elég okot adnak a szorongásra az emberi kapcsolatok hazugságai, fojtogató kényszerei, önmagában az érzelmi visszamaradottság vagy pallérozatlanság is. Gondolom, az irodalom az egyetlen, amely ez utóbbira befolyással lehet. Mindenki nem járhat pszichológushoz!

– *A nyugatos prózáiról hagyományt folytattad, Szerb Antal értelmiségi, művész regényeinek a szellemi rokonságára gondolkodok, Mátyás polgári miliő ábrázolására. Inkább a polgári származású írók stílusához vonzódtál, ebben talán szerepet játszott társasági életed is. Ugyanakkor büszkén elvállaltad a valóság-hűséget is, egyik novellád például egy plakátproli családról szól, de jellemzőbb, hogy értelmiségiek a hőseid – nem vonzott a móríci realizmus?*

– Bevallom, Szerb Antal regényeit akkor még nem is olvastam, amikor jó néhányan a környezetemből vele való rokonítással hízelegtek nekem. Mátyást nagyon szerettem, de hát éppen a társadalmon-kívülisége miatt. Mert ha polgári miliőben játszódnak is írásainak nagy része, valójában az ő szereplői és alteregói is beilleszkedési zavaroktól szenvednek, s szorongva akarnak megfelelni, legalább a papának. A nyugatos, „polgári” prózáiról hagyományhoz öntudatlanul és önkéntelenül fordulhattam, hiszen ennek volt valamelyes kontinuitása a szocreálon átnyúlva, de ehhez hozzá

lehet számítani sok egyéb mellett Mórícz kisregényeinek a zömét is, amelyek ugyancsak a vidéki polgári élet mementói. Az úgynevezett nagyrealizmus, a szociográfiai indíttatású valóságábrázolás reménytelen vállalkozás lett volna a számomra. Országjáró riportkörutakra, ahol a vérbeli nagyrealista összegyűjti az anyagot, nem indulhattam volna, ha vágytam volna rá, akkor sem, de eszembe se jutott: nyilvánvaló volt, hogy épp az

Németh Ella asztalánál, Borsos Miklós és Csoóri Sándor társaságában (1978)

az osztársadalmi realizmus ütközött bele a leginkább a cenzúrába, amelyiket a marxista esztétika álságosan szorgalmazott. Galgóczi írói alkatahoz például épp ez a fajta, szociográfiaival rokon próza illett, de írásai nagyobb része elvérzett a bonyolult kompromisszumokon, amelyeket szükségképpen megkötött. Szerencse, hogy a *Vidra*vas ép maradhatott már, mert a diktatúra végelgyengülésének idején született. A direkt társadalmi helyzetjelentéssel szemben egyfajta civil-realizmus, akkoriban viccesen úgy mondtam: „lélektani realizmus” maradt lehetőségként. De még így a magánszférába húzódva is beleütközött az ember a cenzúra – öncenzúra – korlátjaiba. Mórícz a *Kivilágos kivirradtigban*, Kosztolányi az *Édes Anában* olyan dialógust írt, amely-

ben a szereplők a legaktuálisabban közéleti, az újságok lapjait megtöltő kérdésekről beszélnek élesen, szókimondóan. Updike szereplői teljesen gátlástalanul értekezhetnek az amerikai politikai közbeszédben előforduló valamennyi kényes témáról. Egyiküknek sem az volt a célja, hogy dokumentálják a korszak problémáit, egyszerűen olyan embereket írtak le, akik számára természetes, hogy megtárgyalják a világ dolgait. A mi hetve-

nes-nyolcvanas évekbeli „realizmusunk” hazugsága e ponton lepleződik le, ezért mondtam az előbb: az írásaim a való élet illúzióját keltő allegóriák.

– *A korabeli kritikák főleg női íróként méltattak, és alig figyeltek arra, hogy a férfi-nő viszony fojtott, kimondatlan feszültségeinek a megjelenítésével erőteljes társadalomkritikai üzenet fogalmaz meg. Arról meg szó sem eshetett, hogy már egészen korai írásaidban megjelenik az ötvenhatosság, mint problematikus örökség. Hatvannyolc vagy ötvenhat? Azokban az években, abban az eléggé kiterjedt írói-értelmiségi körben, amelyhez kapcsolatod volt, mennyire élt ötvenhat gondolata, vagy inkább a reformszellem volt a jellemző?*

– Az idősebbekben, az íróbarátokban elevenen élt ötvenhat emléke,

persze csak mint egy reménytelen szerelem után megmaradó nosztalgia. Nekem több munkát adott, hogy elrendezzem magamban a tizenöt-tizenhat évesen elszenvedett rendőrségi-ügyészségi tortúrát. 1957 elején ugyanis egy iskolai szervezkedés egyik diákvezetője voltam. Egy fiatal történelemtanár köré csoportosultunk, sztrájkot indítottunk el Zugló középiskoláiban. A tanárt lecsukták, néhány diákot, köztük engem, kizártak az iskolából. Két éven át idéztek be kihallgatásokra, a Vorosilov útra, a Tolnay Lajos utcába, a Gyorskocsi utcába. A tanár két év múlva szabadult, de a börtönben elvesztette látását. Rettentően szégyelltem, hogy én minden súlyosabb következményt megúsztam. Származásomra tekintettel, vagyis mint munkásszármazású, „megtévesztett” diáknak, esélyt adtak a továbbtanulásra. Mindig zavarodottan gondoltam erre a kegyes kivételezésre, és emésztett a kétség is, hogy vajon akaratom ellenére nem ártottam-e a nagy nyomás alatt tett vallo-másaim valamely részletével a tanáromnak vagy bárki másnak az ismerősök közül. Csak négy évtized múltán, amikor megkaptam a Történeti Hivataltól az anyagom egy részét, bizonyosodhattam meg az egykorú kihallgatási jegyzőkönyveket olvasva, hogy nem volt okom lelkiismeret-furdalásra: jól viselkedtem, álltam a sarat. Mindenesetre az iránt soha, semmilyen kétségem nem volt, hogy az a hatalom, amely a megtorlás gépezetében ártatlanokat darál be, teljes megfélemlítő arzenálját gyerekekkel szemben veti be, nem lehet legitim. Amikor a szűkebb és tágabb környezetben 56 emléke valóban nem volt több fájdalmas nosztalgiánál, én engesztelhetetlen maradtam, s voltaképp

Galgóczi Erzsébettel Kölnben – mint „írónö-küldöttség” (1985)

pen utóbb váltam igazi ötvenhatossá. Ez is elválasztott nemzedékem nagyobb részétől. Nekik 68 hozta meg a katartikus történelmi traumát, különösen annak a körnek, amelynek a Lukács-óvoda volt a magja, s akiket később demokratikus ellenzéknek ne-

veztünk. Jó személyes viszonyt ápolunk – Mátyás és én – e társaság számos tagjával, többen közülük kedvelt kollégáink voltak, de hogy tisztas táv volt is tartottunk tőlük, annak az egzisztenciaféltség csak látható oka volt (egyikünknek sem voltak befolyásos felmenői), a láthatatlan ok a nemzeti kérdésekben való gyanakvó és elutasító magatartásuk és az 56 iránt megnyilvánuló teljes hidegség. Ez utóbbi csak akkor enyhült, amikor a hetvenes évek közepén Kennedy János felvette a kapcsolatot Bibó Istvánnal, s maga a vállalás a Bibó Emlékönyvvvel manifesztálódott.

– *Valamikor, talán a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján meglepő fordulat történik: miközben írói indulásod, szellemi környezeted inkább a polgári, a nyugatos hagyomány felé vonzana, a népi írók öröksége és a nemzeti sorskérdések felé fordulsz. Nagyon összetett, sok szálon futó folyamat zajlott le, de össze tudnád foglalni ennek a folyamatnak a kritikus pontjait?*

– Valóban meglepőnek, és egyáltalán: fordulatnak tartod, hogy zömmel értelmiségi (városi) környezetben játszódó novellák írójaként feltűnők a Bethlen Gábor Alapítvány első alapítói között, a Hitelt kérvényezők csapatában? Mert eleinte csak ennyi lát-

szott a népi ellenzékhez való tartozásomból, s ezt egyébként lehetett volna annak az adott körülménynek tulajdonítani, hogy Domokos Mátyás feleségeként rendszerint én is jelen vagyok Illyésék, Németh Lászlóné társaságában, ahol az efféle kezdeményezésekre sor került. Ez a környezet egyébként épp annyira polgári volt, mint mondjuk Vas Istvánéké vagy Nemes Nagy Ágnesé. A „népiek” épp annyira urbánus életet éltek, az egyetemes modernség szellemkörében voltak otthonosak a hetvenes-

nyolcvanas években, mint a hivatásos „urbánusok”. A „népi ellenzék”-et már akkor is inkább „nemzeti”-nek kellett volna nevezni, ha feladatvállalásuk lényegét nézzük. S a nemzeti kérdésben én akkor már íróként is lettem a garast. 1978-ban született a *Beavatás* című kisregényem, egyetlen indulatból. Ráébredtem, hogy mekkora önámítás van bennünk, magyarokban, amikor a nyugati, európai normákhoz igazítjuk magunkat. A nyugati szabadságeszmére úgy támaszkodunk, mint akik legalább erkölcsileg birtokon belül érezhetik magukat, s mint akik épp ezért ott igazolásra és megértésre számíthatnak a szovjet elnyomás nyílt és alattomos gáztetteiért. Nyugat azonban fűtүүл keserveinkre, s mint tolakodó idéttlentől, feszélyezetten elfordul, ha netán ágálunk balsorsunk ellen. Viszont az illúzióinkat és honfibunkat pátyolgatva elsorvad veszélyérzetünk, küzdőképességünk, túlélési technikánk. Ennek a kisregénynek történetesen sike-

re volt, elég nagy példányszámban volt olvasható. Mint szerelmi háromszög-történet. Hogy miről szólt, azt inkább külföldi magyar kritikusai értették meg. Mindenesetre megvolt az előzménye azoknak a honleányi felbuzdulásaimnak, amelyek során a nyolcvanas évek második felétől már esszéformában álltam ki a nemzeti öntudatot érő provokációk ellen. A Határ Győzőnek címzett nyílt levélben például elutasítottam a magyar irodalom, a magyar szellemi teljesítmény alábecsülését, amely a nyugati kultúráknak való behódolás, a nagy nemzetek külön-külön izlésének, közönségigényének az abszolutizálása alapján megy végbe, s ez a levél éppen az Újhold Évkönyvben jelent meg. Tehát már jócskán megtértem a nemzeti sorskérdésekhez, amikor még mindig „urbánus” fórumhoz tartoztam – gondolom, ez eléggé szemlélteti, hogy bennem nem ment végbe radikális változás. A helyzet változott meg radikálisan, 89-től, 90-től kezdve, a hovatarozás historikus megítélését hozva. Ekkor tudatosodott bennem, hogy idegen minták és idegen érdekek nyomása alatt a magyarság megint elesett attól az esélytől, hogy saját társadalmi képletének, belső adottságainak megfelelő modernizáció részese lehessen, és hogy a várható modernizáció megint csak az uralkodó elitet fogja érinteni: a fent és a lent közötti szakadék

megmarad, sőt mélyülni fog. Kell-e mondanom, hogy teljes világossággal kitetszett a népi mozgalom törekvéseinek jogosultsága, és megértettem, hogy a modernizáció kisajátítóinak elemi érdeke, hogy a lehető legvulgárisabb módon kompromittálják a népi eszmeiséget, nehogy felnyíljanak a

szemek. Hogy hol tart a nép erkölcsi, szellemi leépülése, azt akkor már megtapasztaltam. S ez csak növelte kétségbeesett hitemet abban, hogy a nép tényleges emancipációja nélkül lassan felolvad a nagy üzletek tengereiben az ország. Így lettem „népi”. A fent és a lent közötti kulturális szakadékot épp eléggé megszenvedtem gyermekkori, ifjúkori magányommal, ez a konfliktus aztán gyerekeim születésekor elsimult az unokák, nagyszülők, unokatestvérek, nagynénik békés viszonylataiban, s lám, 1990 táján országos léptékben ütköztem bele, ma is kínoz. Ha innen nézed, viccesnek találhatod, hogy a népiség életszerűségét roppant fölényesen elvitatják a liberális ideológusok, mondván, hogy mára eltűnt a parasztság, akkor hát miről is beszélünk tulajdonképpen. Paraszti osztály hovatovább már tényleg nincs. De hát nép mindazonáltal van még.

Mándy Istvánnal és Domokos Mátyással (1989)

– *Körülbelül mikortól vált érzékelhetővé, hogy feszültebben differenciálódik az értelmiségi társadalom, s mikortól, hogy végzetesen, megosztóan? Említetted Domokos Mátyással kötött házasságodat. Nagyon képlékeny volt az a kor; nagyon elkülönbözött az a társaság is, amelyhez tartoztatok.*

Például Domokos Mátyást jelölték az Illyésék, tehát a nemzetiek szorgalmazta Hítel főszerkesztőjének, aztán ő mégis a liberálisok folyóirata, a Holmi szerkesztője lett, te pedig mintha eddigre már közelebb álltál volna a népiekhez. Meddig lehetett konfrontáció nélkül ezt a fajta pluralizmust a hétköznapokban megélni?

– A Bibó Emlékkönyv 1980 körüli látványos összefogása után hamarosan érzékelhető volt a feszültség a két-féle ellenzéki tábor között, de Domokos Mátyást mindkét tábor respektálta. Kritikusán viszonyult mindkét táborhoz. A népiek kapcsolatait Király Istvánhoz, a demokratikus ellenzék kapcsolatait Aczél Györgyhez egyaránt ellenszenvvel nézte. (Ő, aki a baloldaliság eredendő értelmében baloldali volt, mindkét táborban a balszél utasította el.) A Soros Alapítvány kurátora volt sokáig, ez is az iránta megmutatkozó plurális bizalmat jelezte.

Mi tagadás, ez a táborok közötti egyensúlyozás kötélházi a javából. Egyéni mutatvány. Mátyásnak még a Kulturkampf kitérés után is sikerült egyensúlyoznia – én már a nyolcvanas évek második felében feszengtem a kettősségben. De hát egy feleség nem tüntethet a különvéleményével, pláne ha inkább árnyalatnyi, mint alapvető a különbözőség. Csak azt tehettem, hogy nem kísértem el a Soros-partikra, a Századvég- és Holmi-rendezvényekre, nem ezen utóbbi intézmények elv-

szerű elutasítása miatt, végtére én valóban természetes jelenségnek életem meg a szemléleti pluralizmust, a Holmi publikált is néhányat írásaimból, egyszerűen csak az ott megjelenő személyek némelyikével nem kívántam jópofizni, miután teleacsarogták a sajtot azokra a nézetekre támadva, ame-

lyeket magam is osztottam. De hát alapvetően egy irányba húztunk: például együtt szerveztük meg a józsefvárosi MDF-szervezetet. És úgy tudom, hogy az elinduló Hitel nem kérte fel Mátyást a szerkesztőbizottság tagjának – azért ezt is érdemes figyelembe venni a mérlegelésnél. Kényelmetlenül éreztem magam, ez igaz, de teljesen magánéleti okokból költöztem el otthonunkból 1992-ben. Más kérdés, hogy rendkívül megkönnyebültem, amikor már a saját szakállamra vállalhattam a politikai-szemléleti elköteleződést, csak magamért feleltem, ha hülyeséget mondtam, az csak rám vetett rossz fényt.

– *Éppen a rendszerváltás körüli években váltottál műfajt. Szerepet játszott ebben egyfajta poétikai elbizonytalanodás is? Ráadásul általában az irodalomban, de a prózában kifejezetten – nem függetlenül az irodalom formális és informális intézményrendszerének hatalmi átrendeződésétől – ekkoriban sajátos modernizáció is zajlott.*

– Igen, az elhallgatásomat poétikai elbizonytalanodás is okozta. Az imént elsősorban a kiürülésre és az újra feltöltődéshez szükséges időre hivatkoztam, de említettem, hogy az írói megszólaláshoz az újféle „akusztikához” szabott „hangképzésre” is rá kellett – volna – találni. Ez nem azt jelenti, mintha azt a négykötetnyi prózát, amely a nevem alatt jelent meg, utólag érvénytelennek, avultnak minősíteném. A maga idején feltehetőleg rendben volt, „meg volt csinálva” ez a próza. Csak egy-két részletüket olvastam el alkalomszerűen a megjelenésük óta – ma már úgy veszem, mintha más írta volna őket. Nem foglalkoztatnak egyáltalán. De a hetvenes-nyolcvanas években megsebzett, hogy a nagy paradigmaújítás lázában úgy kezelték a

novelláimat, ahogy a klasszikus modernség minden akkori új alkotását: mintha készen találná őket az író a fán, s csak leszedné, mint magától nőtt gyümölcsöt. Nem. Mi is saját velőnk-ből, nedveinkből izzadjuk ki, teremjük meg, egyszer és először a művet, akár a fák, és akár a formaújítók. Épp oly barbár dolog a korszerűség egyetlen kritériumának megtenni a szétartó, kaotikus részletek, a centrumnélküliség poétikáját, mint a szocialista embertípus megalkotásának a követelményét. Végül is most válaszolok a nemzedékből való kimaradásomra vonatkozó kérdésedre. Az én életem a megkapaszkodásról szólt, valami bizonyosság megleléséről a totális bizonytalanságban, a juszttal maradásról, eszennél maradásról. A te mai olvasatod is azt igazolja: erről szóltak az írásaim is. Lefordítva az esztétika a nyelvére: nem voltam hajlandó lemondani az etikai „centrum”

Két kismama-pocak 2000-ben

hipotéziséről. Ez voltaképpen partizánakció volt az egyéni akaratot felmorzsoló világrend ellenében. Voltak olyan lázadók, akik ugyancsak egyéni akaratuk érvényesítését élték meg erkölcsi tettnek, de az én „létezés technikával” épp ellenkezően: a dühöd

önpusztításban. Nemzedékem sok-sok tehetséges tagja halálra vagy betegre itta magát, szédítőt a névsor. S voltak, akik nem szembeszegültek a társadalmi totalitással, hanem kitértek előle: lementek kutyába. Jogos válasz volt ez a fajta reakció is az adott kihívásokra, ráadásul mozgósította a humort, ami a másféle művészi paradigmákból hiányzott. Kicsit ugyan berzenkedtem az áradó fölény és fene nagy magabiztosság ellen, annál inkább „vevő” volt rá a fiatalság, amelynek az életérzéséből húsz-harminc évvel 56 után már hiányzott a tragikus elem. Vérmérsékleti természetű volt az oppozícióm, tehát nem is akartam, nem is tudtam volna hozzáidomulni az új művészeti paradigmához, de e szellemiség számos elemét respektáltam. Csak az volt a baj, hogy ez is, mint minden divat: kötelező lett. Posztmodernnek kezdték nevezni, de a paradigma hivatásos hazai ideológusai és kutatói a kellenél egyrészt szűkebbre, másrészt tágabbra vonták a határokat.

Szűkebbre, mert e szellemiség előfutáiról nem vettek tudomást, Weöres vagy Határ Győző életművéről például, továbbá magát a posztmodernizmust is néhány változatára szűkítették le, figyelmen kívül hagyva a jelenségcsoportnak a világban fellelhető számos változatát. A kellenél tágabbra meg azért sikerült a magyar posztmodernizmus határa, mert sokszor a személyes jó viszonyon, a baráti társasághoz – esetleg klikkhez – való tartozáson kívül semmi sem indokolja egy szerző beemelését a kitüntetett körbe, lévén hogy művei más poétikák szerint értelmezhetőek. Nem mentség, hogy egyesek viszont, feltehetőleg ugyancsak a rokon- és ellen-szenvek rejtélyes hatására, kimaradnak a reprezentációból, holott jelleg-

zetes képviselői volnának a stílusáramlatnak. Mindez azonban már későbbi tapasztalatokból szűrődött le, akkor, 1989-ben még csak annyit tudtam, hogy a „szakma” új főfelügyelői keresztülnéznek rajtam. Az utójára írt két kisregényemet teljes csönd fogadta, korábbi teljesítményem feledésbe merült. Bizony, ez nem volt jó útravaló a hallgatás éveire. Nem sok ösztönzést kapok a mai irodalmi közegetől arra, hogy mégis megírjam, amit megképzett bennem majdnem két évtized alatt a tapasztalás. Az esszékre többnyire van megrendelő, vagy legalábbis érzékelem a levegőben lógó kérdést. A novellákat a magam kedvére kéne írnom – ezért elég könnyen hasznot mindig másnapra.

– *Első esszéd, említetted, az Újhold Évkönyvben jelent meg. Azóta számos alkalommal megszólaltál közügyekben, olyan súlyos írásokban, mint a Volt-fogyatkozás, a Szellemi génbank vagy múzeumi tárló, a Jelenünk és múltjaink, legutóbb pedig a februári Hitelben. Sületlenség lenne elvárni-megparancsolni, hogy az író ne szóljon hozzá a közügyekhez, különösen, hogy a mai irodalmi élet legalább annyira át(párt)politizált, mint volt a Kádár-korban. Úgy tűnik, újabb esszéidben az „itt és most”-ra történő eszmélés hangsúlyosabb szerepet kap, mint az irodalomra való közvetlen reflexió – bár Szilágyi István Hollóidő című regényéről az egyik legérzékenyebb értelmezést éppen a Te tolladból olvastam.*

– Örülök, hogy jó véleménnyel vagy erről a kritikáról. Szilágyi István regényéről nagyszerű motívumelemzések, hatalmas kultúratörténeti tablók születtek, amelyek kellőképpen rávilágítottak az írói teljesítmény méreteire. Én tulajdonképpen közzolvasként próbáltam megközelíteni a regényt. Arról akartam számot adni, hogy mitől érzem a legfontosabb műnek a kortárs irodalomban. Olyan kemény, illúziótlan világlátás, olyan tartás adja a ter-

mészetes vázát ennek a regénynek, amelyre az agyonmanipulált, akaratbéli mai embernek, kivált a magyar embernek, multhatatlanul nagy szüksége lenne. Az irgalmatlan céltudatosságra és az önsajnálattal nem ismerő áldozatosságra gondolok. A kettő együtt ér valamit. Mert sokkal több mindent túl lehet élni, mint az ember gondolná, ha eléggé akarja, és – ha megadja az árát. Másképp nem megy. Bevallom, vannak a kortárs irodalomnak más fontos könyvei, amelyek elől kitértem, pedig esetleg egy füzetet is teleírtam olvasásuk közben, de nem tudtam szabadulni elfoglaltságaimtól, vagy túl személyes érvényűnek tartottam, amit elmondhattam volna. Vannak kritikusok, akik adnak rá, hogy egyéni kánon kerekedjék ki munkásságukból, én hasam törekedtem ilyesmire. Újabb már nemigen vállalkozom kritikáírásra, másra igyekszem összpontosítani az erőm és az időm.

– *Esszéidben – a népi mozgalom vállalható öröksége, elsősorban ethosza mellett – sokat foglalkozol 56-tal, illetve az 1867-es kiegyezéssel; aztán a második világháborút követő évekkel, a hol tévesztettünk utat kérdésével. Ugyanakkor azt is írtad, hogy „mi nem gyártottunk utópiát – és ez hiba volt.” Az a bibói, Németh László-i harmadik út, vagy másképpen: az az osztársadalmi szolidaritásra épülő, a kapitalizmus vadhajtásaitól nagyon megszélesített kapitalizmus, amit az ős-MDF célul tűzött, az nem a „ti”, a rendszerváltó nemzeti értelmiség utópiája volt?*

Két „kispapa” – egy évvel később

– Ez az ő utópiájuk volt: Bibóé, Szabó Dezsőé, Németh Lászlóé, a népieké. Mi átvettük néhány markáns elemét, de valójában soha nem hihettük, hogy megvalósítható egy ilyen társadalmi berendezkedés Magyarországon. Mindazonáltal most is azt mondom, hogy szükség van társadalmi ideálképre, amelyhez viszonyítódik minden politikai szándék és cselekvés. Ahhoz például, hogy megfelelő lépések történjenek a magyar gazdasági szféra, a magyar vállalkozások felélesztésére, a vidékek életfeltételeinek a biztosítására, szükség van a saját életet élő ország víziójára. Mondhatjuk utópiának, hiszen elég valószínűtlen, hogy létrejöjjön, de az Isten szerelmére: legalább tudjuk, hogy mit akarunk!

– *Azok az értékek, amelyek évtizedeken át éltették a reményt, leértékelődtek, az irodalom, amire talán az életedet tetted, marginalizálódott, a társadalom végzetesen megosztott és hisztérizált, az értelmiség elfáradt, a középosztály elszegényedett,*

ismét a hárommillió koldus országa lettünk, jövőmutatóink katasztrófálisak. Esszéidben nagyon világosan és egyértelműen fogalmazol, amikor lét-helyzetünket értelmezed – illúziótlanul és életszerűen. És mégis: az utóbbi évek legrokonszenvesebb gondolatát a te egyik illúziótlan írásodban olvastam. Ezzel zárod keserű leltárodát: „A reménytelenség bűnét nem követem el még egyszer.” Honnan a hit?

– Nem tudom, hogy hitnek nevezhető-e egyáltalán, ami bennem nem engedi, hogy feladjam. Azon a helyen nem is reményről beszéltem: a reménytelenség bűnéről beszéltem. Szofisztikának látszik, amit mondok, nem az. Van, aki azért tartja meg a parancsolatokat, hogy a mennyországba kerüljön, s van, aki azért, hogy ne a pokolba. Nem kell a sikeres jövő ígéretében hinnem ahhoz, hogy ne akarjak le-sülyyedni a sárba. Igen, sok minden, ami külső-belső rangomat adta, leértékelődött. De hát most már csak azt az életet élhetem le, ami az enyém, azzal az önbecsüléssel, amelyet megszereztem. A remény rövid időszakát leszámítva mindig is teljes reménytelenség töltött el a jövőbeli igazolódást illetően – miért kéne éppen most remény ahhoz, hogy rendesen viselkedjem? A pártállami diktatúra idején is rendesen

viselkedtem, de belefeledkeztem én is, mint szinte mindannyian ellenzéki érzelműek, az általános, kényelmes tagadásba. Soha nem firtattuk, mit tenénk, ha lehetne, ki, hogy gondolja, amiben látszatra egyetértünk, nem gondoltuk végig eszményeink reális árnyoldalait, nem készültünk fel a cselekvő állásfoglalásra. Ez volt a reménytelenség bűne, amelyért 1990-ben megfizettünk, mert nem tudtunk rámozdulni arra sem, amit azért az alkuk és átverések ellenére megszerezhettünk volna. Most mindenestre éberebb a figyelmem, gyakorlatiasabban ítélem meg a helyzeteket és az emberi szándékokat, s minden nyíló ajtóba beteszem a lábam. Ennyi a változás.

– Nem tudok jobb szót, mint hogy kötelességtudó módon viszonyulsz a jelenségekhez: ha kótyavetyére dobják az ország vagyónát, ha diákokat vernek, ha falvakat rombolnak – megszólalsz, tiltakozol, aláírsz. És persze a neved az ábécérend folytán a listák elején olvasható. Demokrácia van, de meglehetősen visszás demokrácia, azért hát megkérdem: nem féltél, nem félsz, amikor aláírsz?

– Nem. De azért jobb lenne, ha Szabónak hívnának vagy Zakariásnak.

– Legutóbbi beszélgetésünkkor azt mondtad, szabad vagy – furcsa, hi-

szen az utóbbi években éppen arról írsz, hogy a társadalmi szabadság igen erősen korlátozott, hogy nagyon rossz az ország és a nemzet közérzete, s nem nagyon látsz érvényes társadalmi és politikai akaratot és erőt arra, hogy mint ország, mint nemzet végre öntörvényű, saját utunkon járjunk. Ennek ellenére szabad vagy?

– Az a szorongó nő nincs többé, akiről a beszélgetésünk elején szó volt. Bízom az igazamban – bárha kész vagyok folyamatosan ellenőrizni és korigálni is. Azért érdekelnek az emberek, mert érdekesek, és nem azért, hogy a hatásom alá vonjam őket, esetleg megszerezzen szeretetüket vagy elismerésüket, hogy öngigazolást találjanak. Nem függök senkitől, s tőlem sem függ senki, de nagyon jó, ha olykor kedvemre való találkozásokban van részem, és a legfőbb jó, hogy sokat lehetek együtt fiaimmal, menyeimel és hét unokámmal. Hogy melléfogok a munkában? Tévedek? Benne van a pakliban. A kolléga vagy az ügyfél tévedett? Gyenge a produkciója? Egyenesen megmondom, legfeljebb nem fog kedvelni, de ez is jobb, mint az őszintelen nyavalygás. Nem folytatom, láthatod, teljességgel magánéleti az én felszabadulásom. Lehet, hogy még szabadabbnak érezném magam, ha volna pénzem, utazhatnék például, vagy egyszerűen több éves rákészlés nélkül megvehetnék egy jobb cipőt. De pénztelenül meg a vágytalanság keleties szabadságát gyakorolhatom, ez se rossz. Kár, hogy az ország helyzetét is szóba hoztad a kérdésedben, így nagyon frivolnak hat a hetykeségem. Pedig talán az országalakóknak se ártana, ha ki-ki fellelné magában azt a kis nemesebb fajta életörömet, amit a belső szabadságra való ráérzés, a rá való képesség felismerése ad az embernek. Nem valószínű, hogy szabadságra képes emberek nélkül társadalmi szabadság születne.

Az írónő a hét unokájával (2007)

Pécsi Györgyi